

INTERNASJONAL STRATEGI FOR AGDER

Vedlegg : ”Utviklingstrekk, mulighetsbilde og samarbeidspartnere”

Innledning

Dette vedlegget beskriver aktuelle utviklingstrekk med muligheter og utfordringer knyttet til internasjonalt samarbeid innenfor innsatsområdene i hoveddokumentet. Vedlegget omtaler også relevante samarbeidspartnere i og utenfor landets grenser innenfor hvert innsatsområde. Formålet med dette vedlegget er derfor å forklare bakgrunnen og premissene for de anbefalingene som fremmes i hoveddokumentet, samt danne et grunnlag for gjennomføringen av den internasjonale strategien.

2. Mål – geografisk orientering

Det er naturlig for Agder å styrke og videreutvikle samarbeid med nærliggende og likesinnede regioner og aktører i Skandinavia, Nordsjøregionen og Østersjøregionen.

Sitatet fra målformuleringen ovenfor reflekterer det geografiske tyngdepunktet for den eksisterende internasjonale virksomheten på Agder, og er ment å indikere at det på de fleste innsatsområder vil være mest å hente på et forsterket politisk og faglig samarbeid med nærliggende og likesinnede regioner og aktører i Europa. Likheter i språk, kultur og samfunnsmodeller forenkler mobilitet og utveksling over landegrensene og gir gode forutsetninger for samarbeid. Forekomsten av komplementære styrkeposisjoner gir potensial for å kunne lære av hverandre. Agders deltakelse i ulike europeiske interesseorganisasjoner og egne Interreg-programmer for Kattegat-Skagerrak, Nordsjøen og Østersjøen forsterker ytterligere potensialet for samarbeid med geografisk nærliggende og likesinnede regioner og aktører. Det vil for eksempel bli startet et arbeid med å sonde mulighetene for et politisk samarbeid i Kattegat-Skagerrak på grunnlag av SWOT-analysen som er gjennomført i Interreg IVA KASK-programmet¹. Videre har Nordsjøkommisjonen lansert en strategi for oppfølgingen av EUs 2020-strategi i Nordsjøregionen – *North Sea Region 2020*².

Ovennevnte er på den annen side ikke ment å begrense den internasjonale virksomheten på Agder til nærliggende og likesinnede områder i Europa, og strategien vil således også legge til rette for å videreutvikle samarbeidet med andre deler av verden der hvor dette er naturlig og ønskelig.

3.1 Klima

Utgangspunkt

Agder ligger omtrent på gjennomsnittet i Skandinavia når det gjelder CO₂-utslipp per capita, men langt under EU og landsgjennomsnittet for Norge³.

¹ SWOT-analyse for Interreg IVA Kattegat-Skagerrak, Oxford Research juni 2011, <http://www.interreg-oks.eu/se/Menu/Nyheter/Nyheter+Kattegat%2fSkagerrak/SWOT-analys+f%c3%b6r+Kattegat%2fSkagerrak>

² <http://northsea.org/the-news/234-north-sea-region-2020-draft-document.html>

³ SWOT-analyse for Interreg IVA Kattegat-Skagerrak, juni 2011

Agder har særlige forutsetninger for å redusere de menneskeskapte klimautslippene. Regionen kan bli en viktig leverandør av klimavennlig kraft til Europa, og har i tillegg sterke næringer og ledende forskningsmiljøer knyttet til energiproduksjon og klimaspørsmål.

Klimaframskrivningene viser at klimaet i Norge og på Agder kan ventes å endre seg i betydelig grad i dette hundreåret. Årlig middeltemperatur er beregnet til å stige med mellom 2,3 og 4,6 grader frem mot år 2100. For Agder kan dette bety hyppigere tilfeller av intens nedbør og kraftige stormer. Flommene vil i større grad komme som resultat av intens nedbør, sammenlignet med dagens tradisjonelle og kjente snøsmelteflommer. For Sør- og Vestlandets del, vil havnivåstigningen være større enn for resten av landet. Samfunnsområder som særlig vil bli berørt er naturforvaltning, transport, bygninger, energi, vann og avløp og næringer som turisme og primærnæringene⁴.

Det bør videre nevnes at klimaendringene også kan ha positive effekter i form av høyere temperaturer og lengre vekstsesong for jordbruket.

Utviklingstrekk

Selv om en ny verdensomspennende klimaavtale lar vente på seg, har det de siste årene skjedd en positiv utvikling i bevisstheten omkring behovet for å motvirke klimaendringene og i teknologisk utvikling.

EU er en av de viktigste aktørene for utviklingen mot et lavutslippssamfunn. EU har vedtatt mål om å redusere klimautslippene med 85-95 prosent innen 2050 i forhold til 1990-nivå. Man har vedtatt delmål for 20 % reduksjon i klimautslippene, 20 % fornybar energiproduksjon og 20 % energieffektivisering innen 2020.

EU har vedtatt ulike direktiver som forplikter medlemslandene og Norge (gjennom EØS-avtalen) til å øke sin produksjon av fornybar energi, redusere bruken av energi innen viktige sektorer som transport, industri og offentlig sektor, og som fremmer konkurransen for produksjon og distribusjon av energi. EU har videre vedtatt strategiske planer for utbygging av energiinfrastruktur, hvor Nordsjøen er definert som en egen korridor. EU har også programstruktur som gir økonomisk støtte til utvikling av ny teknologi og nye løsninger knyttet til produksjon av fornybar energi og forbruk av energi.

Et annet sentralt virkemiddel er EUs marked for kjøp og salg av klimakvoter⁵, som bl.a. setter markedsprisen på klimautslipp. Norge er tilsluttet EUs kvotemarked og norske bedrifter kan derfor også kjøpe klimakvoter fra EU-land. I tillegg kan de til en viss grad kjøpe klimakvoter fra prosjekter som begrenser utslippene av klimagasser i utviklingsland. Det at energiprodusenter med store utslipp må kjøpe slike kvoter har ført til at prisene på energi i Europa har økt.

Flere undersøkelser⁶ peker på at energiprisene i verden og i særdeleshet i Europa vil øke fram mot 2020. Dette henger bl.a. sammen med en forventet økning i etterspørselen etter energi, økt kostnader ved å finne ny olje og gass, samt en endring mot mer produksjon av fornybar energi. For en av energibærerne, elektrisitet, er det en tilsvarende utvikling.

⁴ (NOU 2010.10): Tilpasning til eit klima i endring).

⁵ Les mer her: http://ec.europa.eu/clima/policies/ets/index_en.htm

⁶ http://www.eeas.europa.eu/energy/events/asep_energy_2009/eu_asia_energy_trends_en.pdf

Mulighetsbilde

Agder er gjennom EØS-avtalen i ferd med å bli en del av et felles europeisk energimarked. Sentrale drivkrefter i dette markedet er, som nevnt ovenfor, tiltak som bidrar til bedre infrastruktur mellom landene, økt satsning på produksjon av fornybar energi samt at prisene på karbon blir integrert i prisene på viktige energibærere som elektrisitet.

Det er usikkert hvordan et felles marked for energi vil påvirke energiprisene på Agder, men det er mye som tyder på at prisene på Agder vil nærme seg det europeiske prisnivået. Denne utviklingen vil kunne medføre økte kostnader og forverring av konkurranseevnen for den energi- intensive industrien i regionen. På den annen side vil økte og mer varierte energipriser kunne skape store muligheter for kraftprodusentene i regionen. Den globale ambisjonen i retning av lavutslippssamfunnet vil også bidra til økt etterspørsel etter klimareducerende produkter og tjenester og økt produksjon av fornybar energi. Dette vil bety økte markedsmuligheter for bedrifter på Agder som tilbyr slike produkter og tjenester.

Gjennom EØS-avtalen kan Agder også delta i aktuelle nordiske⁷ og EU-programmer⁸ innenfor dette området. De viktigste programmene innenfor energi og energieffektivisering er knyttet til forskning, utvikling og testing av ny teknologi, samt erfaringsutveksling på hvordan samfunnet kan tilpasse seg klimaendringer. Disse programmene er åpne for forskningsinstitusjoner, offentlig sektor og næringslivet på Agder, og kan således bidra til å styrke de fleste dimensjoner i regionens klimasatsing.

De ovennevnte utviklingstrekkene gir store muligheter for offentlig sektor, academia og næringslivet på Agder.

Aktuelle samarbeidspartnere

Eydenetterket er en næringsklynge innen prosessindustrien. Klyngen har verdensledende teknologimiljøer innen produkter til lavutslippssamfunnet og fornybar energiproduksjon som solceller. Klyngen er også ledende innen energieffektive og klimavennlige produksjonsprosesser. NODE-klyngen er en næringsklynge innen leverandørindustrien til olje- og gass-sektoren. Klyngen har verdensledende kompetanse og teknologi innen løftesystemer og konstruksjoner som kan være viktige for utviklingen av infrastrukturen for fornybar energi offshore.

Klimapartnere er et innovativt offentlig-privat samarbeid med fokus på kommersielle muligheter innenfor reduserte klimautslipp. Regionen har også ledende kompetansemiljøer innen fornybar energi som Agder Energi, Universitet i Agder, Teknova, SAE Vind og NORCOWE. GRID i Arendal er en partner i FNs miljøprogram, noe som vil bidra til å styrke landsdelens posisjon på dette området.

⁷ Les mer om mulighetene innen det nordiske miljøhandlingsprogrammet her:

<http://www.norden.org/no/publikasjoner/publikasjoner/2008-733> og i den nordiske strategien for bærekraftig utvikling her: <http://www.norden.org/no/publikasjoner/publikasjoner/2009-726>

⁸ Gjelder primært programmet "Intelligent Energy Europe", se:

<http://www.enova.no/sitepageview.aspx?articleID=796> , men også EUs rammeprogram for forskning: http://www.forskningsradet.no/no/Om_EUs_FP7/1253952644320

3.2 Utdanning & Forskning

Utviklingstrekk og mulighetsbildet

I 2010 hadde 20 % av befolkningen over 16 år i Vest-Agder og 20,5 % i Aust-Agder utdanning på høgskole- eller universitetsnivå, mot landsgjennomsnittet på 21,1 %. Samme år lå Agder også under landsgjennomsnittet for utdanning på mastergradsnivå.

Agderfylkene er per 2011 underrepresentert som deltakere i de nordiske⁹ og EU sine utdanningsprogrammer¹⁰, og da spesielt i programmene Comenius og Leonardo. I 2009 var Agder blant de fylkene med lavest antall innvilgede søknader per innbygger. I følge Storbyforskningsrapport R-2010¹¹ som ble lagt frem i 2010 så er Kristiansand den universitetsbyen med lavest andel internasjonale studenter.

Det er viktig at Agder bidrar til å stimulere veksten i høykvalifiserte arbeidsplasser ved å utvikle et utdanningstilbud som imøtekommer næringslivets og samfunnslivets behov. Et godt utgangspunkt for å styrke denne dimensjonen er gjennom allerede etablerte klyngesamarbeid. Etersom Agder ikke har mulighet for å utdanne nok ingeniører til å tilfredsstille næringslivets behov er det både nødvendig å fokusere på rekruttering i regionen, samt legge til rette for import av relevant arbeidskraft fra Norge for øvrig og utlandet. Satsingen på entreprenørskap i utdanning har medført at Agder har bygget et solid fundament på dette området, noe som er viktig for regionen. Det må samtidig satses på å forhindre og redusere frafall i skolen, noe som er en internasjonal utfordring og et hovedfokus i EUs strategi frem mot 2020.

Foruten samarbeid med partnere i Europa, så har skoler og andre utdanningsinstitusjoner også et omfattende internasjonalt engasjement i store deler av verden for øvrig. Universitetet har en rekke avtaler med utdanningsinstitusjoner spredt over hele verden, mens flere skoler i regionen har eller har hatt samarbeidsprosjekter med skoler i Afrika og Asia. Se vedlegg 2 med oversikt over internasjonale engasjementer på Agder.

Aktuelle Samarbeidspartnere

Universitetet i Agder er som landsdelens eneste universitet en nøkkelpartner for satsing på høyere utdanning og forskning i regionen. Andre sentrale samarbeidspartnere vil være regionens høyere utdanningsinstitusjoner for øvrig, skoler, opplæringskontorene, kommunene, Senter for Internasjonalisering av Høgre Utdanning, klyngenettverk og bransjeorganisasjoner,

⁹ Nordplus er Nordisk Ministerråds største utdanningsprogram innenfor livslang læring. Programmet består av fem delprogram; Nordplus Junior, Nordplus Høyere utdanning, Nordplus Voksen, Nordplus Horisontal og Nordplus Nordiske Språk. Programmet støttet mobilitets-, prosjekt- og nettverksaktiviteter.

¹⁰ EUs program for livslang læring bidrar til økt utveksling, samarbeid og mobilitet mellom utdanningssystemene i Europa. Programmet består av fire sektorprogrammer; Comenius for barnehage, grunnskole, videregående samt lærerutdanning; Erasmus for samarbeid mellom høyere utdanningsinstitusjoner; Grundtvig for voksnes læring og Leonardo da Vinci for yrkesopplæring- og praksis samt samarbeid mellom utdanningssektoren og næringslivet. Les mer her:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/tema/internasjonalt_samarbeid_om_utdanning_og/eu-samarbeid-om-utdanning-og-forskning/eus-program-for-livslang-laring.html?id=463213

¹¹ Storbyene og kunnskapsinstitusjonene, Pöyry Analyse og Strategi, utarbeidet for KS, les mer her:

<http://www.kristiansand.kommune.no/Documents/Kristiansandstatistikken/Samfunn/R-2010-069%20GHA%20Storbyene%20og%20kunnskapsinstitusjonene.pdf>

Sørlandets Europakontor, Nordisk Informasjonskontor, Agderforskning, Norges Forskningsråd, Innovasjon Norge og Senter for Entreprenørskap ved UiA.

Aktører i regionen samarbeider tett i programmer som Ungt Entreprenørskap, VRI¹² og det regionale forskningsfondet. Partnerne i disse programmene blir viktige for det videre internasjonale arbeidet – ikke minst fordi det her ligger strukturer til rette for nyskaping, gründerskap og forskningsaktiviteter utover Agders grenser.

3.3 Næringsliv og verdiskaping

Utviklingstrekk¹³

Vest-Agder har hatt en sterk vekst i antall arbeidsplasser de ti siste årene. Selv etter en liten nedgang fra 2008 til 2009 har veksten i antall arbeidsplasser i Vest-Agder vært på 19,6 prosent, mot 10,4 prosent i gjennomsnitt for landet for øvrig i samme periode. Aust-Agder har hatt noe lavere vekst i antall arbeidsplasser enn landsgjennomsnittet. I Aust-Agder var det 8,2 prosent flere arbeidsplasser i 2009 enn i 2000. Prosessindustrien har styrket sin posisjon i Vest-Agder mot en nedgang de fleste andre steder i Norge som følge av kontinuerlig innovasjon og nyskaping. Aust-Agder har hatt en nedgang i samme periode.

Det er veksten i de eksportrettede næringene som har bidratt til vekst også i andre næringer i Agderfylkene. Den sterke veksten i Vest-Agder har sin årsak i at industrien har vokst, mens veksten i Aust-Agder har blitt hemmet på grunn av nedgang i industrien.

Sørlandet er den regionen i Norge med desidert størst vekst i kompetanseintensive arbeidsplasser¹⁴ og kan vise til en vekst på 40 % i perioden 1999-2009. Veksten har vært særlig stor innen leverandørindustrien til olje og gass som har vokst fra 1800 ansatte i 2005 til 7600 i 2010. Veksten skaper særlig utfordringer for de store aktørene i NODE samarbeidet når det gjelder å rekruttere kompetent arbeidskraft.

Krisen som USA og Europa befinner seg i skaper imidlertid utfordringer og konjunkturedgang for flere av prosessbedriftene i regionen. Samtidig har land som Kina fått en økt betydning for norsk næringsliv ved siden av India og Brasil.

Det er først og fremst leverandørindustrien til olje og gass samt prosessindustrien som bidrar til at Agderfylkene befinner seg på topp i Norge når det gjelder eksport av bearbejdede varer. Det er særlig næringslivet i Vest Agder som eksporterer mye.

Utfordringer og muligheter

Å opprettholde og videreutvikle konkurranseevnen internasjonalt forutsetter blant annet aktiv FoU-innsats, innovasjon, evne til samarbeid, positive konjunkturer og stabile

¹² VRI er Forskningsrådets hovedsatsing på forskning og innovasjon i norske regioner. VRI skal fremme innovasjon, kunnskapsutvikling og verdiskaping gjennom regional samhandling og en forsterket FoU-innsats i og for regionene. Les mer her:

<http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Page&cid=1224529235268&pagename=vri%2FHovedsidema>
[1](#)

¹³ UiA/HiT, 2010: Arbeids og Næringsliv i Telemark og Agder

¹⁴ NIBR 2010: 20.Kompetanseintensive næringer og tjenester.

rammebetingelser. Det er viktig å styrke forskningskompetansen både i næringsliv og i instituttene, samtidig som en evner å samarbeide med de beste miljøene utenfor regionen og landets grenser.

Stadig flere internasjonale samarbeidsprosjekter innen FoU finansieres gjennom Forskningsrådet, EU-programmer eller lignende ordninger¹⁵. Disse virkemidlene er særlig viktige for FoU-miljøene og teknologi- og kunnskapsintensive virksomheter. Regionen trenger flere lokomotiver for internasjonal forskning, et universitets- og forskningsmiljø som kan trekke andre virksomheter med seg i samarbeidsprosjekter. For å oppnå en slik posisjon må universitetet fortsatt bygge tette bånd mot industri og ulike deler av næringslivet. Dette kan gjøres gjennom flere forskningsbaserte sentra der formålet er samarbeid. Det er også viktig å støtte opp om FoU miljøer i regionen som skal styrke industri og næringsliv slik som Teknova.

Reiselivsnæringene er viktig for Agderfylkene. Norske besøkende er viktig for hotell og destinasjoner som for eksempel Kristiansand Dyrepark. Utlendinger utgjør rundt 17% av antall gjestedøgn i 2011. Reiselivs- og besøksnæringene kan få omfattende vekst i årene som kommer. Dette betinger et omfattende og helhetlig samarbeid mellom alle aktører. Det er igangsatt en rekke nye hotellprosjekter som øker kapasiteten i regionen. Flere nye attraksjoner er åpnet i regionen, herunder Kilden i januar 2012, og flere attraksjoner skal åpne. Til sammen kan dette tiltrekke flere og større internasjonale arrangementer til regionen og flere norske og utenlandske besøkende.

Andre viktige næringer i landsdelen er bygg og anlegg som utgjør en relativ stor andel av de sysselsatte, treindustrien som er svært eksportrettet, næringsmidler, tjenesteyting (herunder transport og reiseliv), og ikke minst en omfattende handelssektor.

Det er avgjørende for fortsatt sterk sysselsetting i f.eks bygg- og anlegg og treindustrien at bransjen evner å være innovativ, og viser vilje til å ta i bruk nye, klimavennlige og smarte løsninger. Her vil samarbeid med utlandet være viktig.

Aktuelle samarbeidspartnere

Gründere, oppstartsbedrifter og eksisterende næringsliv trenger samarbeidspartnere for å kunne skape og utvikle produkter og tjenester som er konkurransedyktige på det internasjonale markedet.

Særlig gjelder det rådgivning og samarbeid knyttet til nyskaping, utvikling, profilering og internasjonalisering. I dette landskapet av virkemidler finnes en rekke aktører som spiller viktige roller. For eksempel Innovasjon Norges Agderkontor, det regionale partnerskapet i VRI Agder og mer operative institusjoner som Innoventus, Coventure, Agder Energi, Connect og flere andre.

Eksisterende klyngeorganisasjoner og bedriftsnettverk er viktige samarbeidspartnere i tillegg til det virkemiddelapparat regionen har for utviklingsprosesser og rådgivning, se kap. 4 om Samhandling. I tillegg er forsknings- og utdanningsinstitusjoner viktige aktører og samarbeidspartnere for næringslivet.

¹⁵ Herunder EUs rammeprogram for forskning: http://www.forskningsradet.no/no/Om_EUs_FP7/1253952644320 og EUs program for konkurransevne og innovasjon – CIP: http://ec.europa.eu/cip/index_en.htm

Fylkeskommuner og kommuner har til dels tett kontakt med politisk ledelse i byer og regioner i utlandet, og med internasjonale samarbeidsorganisasjoner¹⁶ (se også vedlegg 2 med oversikt over Agders internasjonale engasjementer). Det kan være hensiktsmessig å benytte seg av slike nettverk i sterkere grad når det kan gagne næringsliv og forskning. Politisk ledelse kan i enkelte tilfelle fungere som døråpnere.

3.4 Kommunikasjon

Utviklingstrekk og mulighetsbilde

Havner og sjøtransport

En stor andel av importen til og eksporten fra Agder går sjøveien, hovedsakelig over Kristiansand havn som er den eneste havnen i regionen med internasjonal trafikk av betydning. Kristiansand er nasjonal havn og inngår også i Norges del av det Transeuropeiske transportnettverket TEN-T. Kristiansand havn er Sør-Norges hovedhavn for gods- og fergetrafikk og har Norges korteste seilingsavstand og tid til kontinentet. Havnen håndterer alle gods- og fartøystyper og har god tilkobling til veg- og jernbanesystemet. Kristiansand havn er et viktig knutepunkt i transportkorridoren Nordic Link fra Sørvest-Norge over Kristiansand og videre gjennom Nordjylland til Kontinentet. Havnen har videre daglige avganger/ankomster til havner som Hamburg og Bremen, og utsikter til økt trafikk på Rotterdam. Det går også ruter til de Baltiske landene, og Kristiansand har et potensial som et mulig knutepunkt for Østersjøtrafikk. Kristiansand har i det siste også opplevd et økende antall cruise-anløp. Kristiansand havn er dermed viktig for det eksportrettede næringslivet og reiselivet på Agder.

For å kunne overføre mer transport fra veg til sjø og jernbane blir det viktig med helhetlig areal- og transportplanlegging for å utnytte regionens intermodale transportknutepunkter. For Kristiansand havn er det særskilt viktig å sikre en god og forutsigbar fremdrift for utbyggingen av E39 gjennom Kristiansand og vestover. Det samme gjelder behovet for å oppgradere jernbanen mellom Kristiansand og Stavanger, samt østover mot Grenland og Oslo. Forbedrede transportforbindelser vestover og østover kan dermed bidra til å styrke godspotensialet i Kristiansand havn. Det er også viktig å sikre en akseptabel standard på forbindelsen til jernbaneterminalen på Langemyr, 5 km nord for Kristiansand havn. En størst mulig konsentrasjon av godspotensialet i og til landsdelen vil også bidra til å styrke tilbudet (destinasjoner og frekvens) over havna.

En gjenoppretting av drivstofftilførselen og en tilfredsstillende losbåttjeneste er også viktige forutsetninger for å opprettholde og videreutvikle utenlandstrafikken over Kristiansand havn.

Sjøtransporten har i dag betydelige utslipp av stoffer som nitrogendioksyd og svoveldioksyd SO_x, særlig i forbindelse med bruk av forurensende bunkersolje under havneopphold. Den Internasjonale sjøfartsorganisasjonen IMO har vedtatt drastiske reduksjoner av SO_x-utslipp fra skip i Nordsjøen og Østersjøen innen 2015, noe som også vil berøre skipstrafikken på Agder. Det foregår i dag mye forskning og internasjonalt samarbeid på utvikling av renere

¹⁶ Les mer på: <http://intportal.vaf.no/hoved.aspx?m=3392>, samt på: http://pa.kristiansand.kommune.no/politiske_filer/2011%5CKOMMUN%5C2011052251-961356.PDF

drivstoff for skip som rederier og havner i landsdelen kunne profittere på å ta del i¹⁷. Agder Gassforum var tidligere engasjert med å utvikle flytende naturgass som driftstoff for skip. Den omfattende skipstrafikken som passerer utenfor Agderkysten representerer også en fare for utslipp av olje som kan skade miljø og dyreliv i kystsonen. Agder er derfor opptatt av at sjøsikkerheten må være god.

Luftfart

Det er bare Kristiansand lufthavn Kjevik som har rutegående internasjonal flytrafikk på Agder. Flyplassen har pr. i dag direkteruter til København, Amsterdam og Alicante, samt indirekte til mange utenlandske destinasjoner via Oslo. Kjevik har også charterruter til Gran Canaria, Tyrkia og Kroatia. En avgjørende forutsetning for å opprettholde dagens utenlandsrettede rute- og chartertilbud er at rullebanen på Kjevik innen 2012 blir utvidet til å tilfredsstillende økte krav til sikkerhetssoner, noe som også kan kreve en omlegging av atkomstvegen. Arbeidet med dette er nå i gang. En utvidelse og oppgradering av terminalbygget vil også bidra til å øke kapasiteten for samtidige avganger på travle tidspunkter. Den viktigste hindringen for en utvidelse av utenlandstilbudet fra Kjevik er likevel det begrensede befolkningsgrunnlaget på Agder og konkurransen fra relativt nærliggende flyplasser som Torp og Sola.

Kjevik mangler i dag egen terminal for flyfrakt, og eksportbedriftene i landsdelen må derfor kjøre tidssensitive varer og deler til flyplasser som Sola eller Torp. Dette er både tungvint, tidkrevende og kostbart. Den store etterspørselen etter flyfrakt kan imidlertid også gi grunnlag for nye passasjerruter fra Kjevik til destinasjoner som London og Frankfurt.

Digital infrastruktur og kommunikasjon

Digital / elektronisk kommunikasjon er i sin natur internasjonal og spiller en viktig rolle for nærings- og samfunnslivet på Agder. Regionen har utbygd et finmasket bredbåndsnett som gir alle anledning til tilkobling til en konkurransedyktig pris. God digital infrastruktur og kommunikasjonsløsninger er en viktig forutsetning for at Agder skal bli oppfattet som en attraktiv region av utenlandske bedrifter, arbeidstakere, studenter og turister, samt for nærings- og samfunnslivets daglige kommunikasjon med utlandet.

Digital infrastruktur og kommunikasjonsløsninger er også viktige for å gjøre fysisk transport mer effektiv og bærekraftig. IKT-baserte verktøy bidrar til effektiv kommunikasjon mellom aktørene i havnene (rederier, terminaloperatører, befraktere, jernbane og lastebiloperatører etc), og kan også bidra til å redusere barrierer for bruk av sjøtransport gjennom muligheter for sporing og overvåking av gods. IKT-verktøy kan også tilrettelegge for intermodal ruteplanlegging og integrert billettering på tvers av landegrensene.

¹⁷ Se bl.a. Interreg-prosjektene Clean North Sea Shipping: <http://www.interreg.no/IREG/Web.nsf/ShowProject?OpenForm&B=Prosjekter0713&ID=4FE31D9FE05F8012C12577A700491422> og Clean Baltic Shipping: <http://www.interreg.no/IREG/Web.nsf/ShowProject?OpenForm&B=Prosjekter0713&ID=62B4C0787A56E398C125774C002FDF7C>

Aktuelle EU-programmer på transportsektoren

Norske aktører har anledning til å delta i flere EU-programmer av relevans for transportsektoren. Disse er:

- Interreg-programmene (egen prioritet for transport): Les mer på www.interreg.no
- Forskningsprogrammene – FP7 (eget delprogram for transport): http://www.forskningsradet.no/no/Om_EUs_FP7/1253952644320
- Marco Polo II
Programmet skal fremme et mer miljøvennlig godstransportsystem, og det gir økonomisk oppstartsstøtte til nye transportløsninger som bidrar til å overføre transport av gods fra vei til sjø, jernbane og indre vannveier. Kontaktpunkt for maritime søknader er Innovasjon Norge, for alle andre søknader er kontaktpunkt Samferdselsdepartementet. Les om programmet [her](#)

Aktuelle samarbeidspartnere

Det er en rekke ulike samarbeidspartnere innenfor dette området:

Offentlige infrastrukturforvaltere som Statens vegvesen, Jernbaneverket, Kystverket og Avinor. Kristiansand kommune som plan- og reguleringsmyndighet, Kristiansand havn, Cargonets godsterminal på Langemyr utenfor Kristiansand, Eydehavn Vekst AS, rederier, terminaloperatører og bedrifter som inngår i Maritimt Forum Sørøst, Agder Gassforum, klynger og bransjeforeninger for eksportrettede produksjonsbedrifter (EYDE, NODE) og reiseliv (USUS), Kjevik lufthavn og ”Kjevikrådet”, bestående av Avinor, Kristiansand kommune, fylkeskommunene, NHO og næringsforeninger.

Internasjonale samarbeidsnettverk som CPMR Nordsjøkommisjonens transportgruppe(r) og Nordisk Transportpolitisk Nettverk¹⁸, samt for øvrig et internasjonalt nettverk av havner, rederier, terminaloperatører, transportoperatører, infrastrukturforvaltere, flyplasser, flyselskaper, universiteter og forskningsinstitusjoner som er bygget opp gjennom Agders deltakelse i Interreg-prosjekter på transportområdet i Europa, herunder særlig i Nordsjøen og Østersjøen, de siste 15 årene¹⁹.

Innenfor digital infrastruktur og kommunikasjon er Digin og Teknova, samt visse fakulteter på UiA aktuelle samarbeidspartnere.

¹⁸ <http://www.northsea.org/thematic-groups/transport-group.html> og <http://www.ntn.dk/>

¹⁹ Vest-Agder fylkeskommune, og dels Aust-Agder fylkeskommune har deltatt i flere Interreg-prosjekter på transportsektoren i denne perioden, slik som i ”Nordic Transportpolitical Network”, ”Northern Maritime Corridor I og II, StratMoS, TransBaltic, Seaplane, Europlane, SustAccess og Concept. Les mer på: <http://www.interreg.no/IREG/Web.nsf/PRO?OpenForm&PR=1>

3.3 Det gode livet

Utviklingstrekk og mulighetsbilde

”Det gode livet på Agder” henger nært sammen med internasjonale forhold. Agder har alltid vært en utadvent landsdel, og mange innbyggere har reist ut som handelsfolk, misjonærer, bistandsarbeidere eller eventyrere. Samarbeid og handel med utlandet, migrasjon og turisme påvirker våre måter å leve på i dag, våre utfordringer og muligheter. Likevel viser flere undersøkelser at det er sterke fremmedfiendtlige strømninger på Agder, og at skepsisen til muslimer står sterkere i vår landsdel enn i landet som helhet.

Vi har felles utfordringer, på tvers av regioner og landegrenser, for eksempel når det gjelder demografisk utvikling (aldring), migrasjon og integrering av arbeidsinnvandrere, asylsøkere og flyktninger. Det vil ofte være fruktbart å tenke internasjonalt når vi skal fremme positiv utvikling og finne løsninger.

Agder er en landsdel der vi henger et stykke etter på flere folkehelse- og levekårsvariabler. Vi er blant annet kjent for å ha mindre grad av likestilling mellom kvinner og menn, og høyere andel uføre enn andre regioner i landet. Kunnskapen om dette inspirerer til å ta viktige felles grep for å komme videre, og i noen sammenhenger vil det være fruktbart å samhandle med utenlandske og internasjonale partnere.

Innvandring bidrar til å sikre Agder befolkningsvekst, og vi nyter godt av innvandreres kompetanse og arbeidskraft innen mange sektorer og bransjer. Likevel vet vi at mange fra innvandrergruppene har problemer med å få jobb, og spesielt med å få jobb i samsvar med kvalifikasjonene. Dette gjør at vi taper kompetanse som er nødvendig i en globalisert verden. Partnerskapsprosjektet *Global Future*, som er utviklet på Agder og eksportert videre til andre regioner via NHO-systemet, viser at det er mulig å utløse ubrukte ressurser i innvandrerbefolkningen.

Når det gjelder likestilling, har begge fylkeskommunene og Kristiansand kommune sluttet seg til det europeiske likestillingscharteret. Agder har tatt initiativ til Interreg-prosjektet *Women in Business* med regioner fra Danmark og Sverige²⁰. Landsdelen har også deltatt aktivt i EØS-finansierte samarbeidsprosjekter med Spania og Portugal som har fokusert på balanse mellom arbeidsliv, familieliv og fritid. *NEW (Node Eyde Women)* er et nettverk som fremmer likestilling i Agders mest eksportrettede bedrifter. Gjennom engasjementet til Kristiansand kommune deltar regionen i Komiteen for likestilling i Union of Baltic Cities²¹. Når det gjelder inkludering av innvandrere med høy utdanning, er det gjort viktige erfaringer gjennom det regionale partnerskapsprosjektet *Global Future*.

En av utfordringene i folkehelsearbeidet er mangelen på et godt nok datagrunnlag når det gjelder helseoversikt. Her kan det være mye å hente på samarbeid med utlandet. Vår region har naturgitte forutsetninger for naturbasert, helsefremmende livsstil. På dette feltet er det utvekslet erfaring med en tysk region, og gjennomført et forprosjekt for å gjøre

²⁰ Prosjekt under Interreg IVA Øresund-Kattegat-Skagerrak-programmet. Les mer på: <http://www.womeninbusiness.se/>

²¹ Organisasjon for byer i Østsjøregionen. Les mer på: <http://www.kristiansand.kommune.no/no/Om-Kristiansand/Internasjonalt-arbeid/Nettverkssamarbeid/Union-of-the-Baltic-Cities/>

Agder til modellregion i det videre arbeidet. Vest-Agder fylkeskommune er, i nært samarbeid med Kristiansand kommune, norsk prosjekteier i et treårig prosjekt, SMS²², under Interreg IVA Øresund-Kattegat-Skagerrak der de to kommunene Gøteborg og Halmstad deltar fra svensk side. Prosjektet handler om å legge til rette for urbant friluftsliv i bysentra.

Utfordringer knyttet til økende andel av eldre i befolkningen er felles for de europeiske landene. E-helse er et spennende felt som kan bidra til å styrke helsetjenestene hjemme og ute. Her ligger det til rette for et utstrakt internasjonalt samarbeid med erfaringsutveksling, forskningsallianser og innovative samarbeidsprosjekter. *Senter for e-helse og omsorgsteknologi* ved UiA har allerede etablert et samarbeid med Skottland, som er et foregangsland innenfor velferdsteknologi. Knutepunkt Sørlandet deltar sammen med UiA i et Interreg-prosjekt om utvikling av omsorgsteknologi – iAge.

Samarbeidspartnere

Når vi skal arbeide med å bedre levekår og helsetjenester i egen region og i verden er det nødvendig å samhandle bredt og på mange nivå. Det gode partnerskapet mellom offentlig sektor, næringsliv og akademia på Agder må i enda større grad fokusere utover regionens og landets grenser. Det er behov for samarbeid med nordiske regioner og EU-regioner gjennom relevante samarbeidsorganer, programmer og prosjekter. Vi kan med fordel styrke samarbeidet med regioner i andre deler av verden der Agder har samhandling innen næring, forskning, utdanning eller frivillig arbeid. Det kan også være aktuelt å rette blikket mot hjemlandene til de største innvandrergroppene på Agder når vi skal finne samarbeidsregioner. Naturlige samarbeidspartnere som må nevnes spesielt er FN-sambandet Sør, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet Sør, Fredskorpset, Stiftelsen Arkivet, Internasjonalt hus i Arendal, Strømmestiftelsen, Universitetet i Agder v/relevante institutter og sentre, Mediehøyskolen Gimlekollen/Interkulturell kommunikasjon og NAV Eures.

3.6 Kultur

Utviklingstrekk og mulighetsbildet

Kulturlivet er viktig på Agder og en av bærebjelkene for internasjonalt samarbeid, utveksling og bistand. Agder er en region med lange tradisjoner for et variert kulturliv og fra 1990-tallet har det vært preget av en økende grad av profesjonalisering. Som et ledd i denne profesjonaliseringen er det etablert regionale kompetansesentre som Agder Kunstrersenter, Sørnorsk Filmsenter, Norsk Forfattersentrum, Kompetansesenter for rytmisk musikk – SØRF, Sørnorsk Jazzsenter. Disse kompetansesentrene har utstrakt internasjonalt samarbeid som gir store muligheter som ledd i internasjonaliseringen av kulturlivet.

Satsing på festivaler, kulturhus og idrettsarenaer har bidratt til å styrke regionens omdømme. Flere av festivalene oppnår betydelig oppmerksomhet både nasjonalt og internasjonalt og tiltrekker seg frivillige fra inn- og utland. Noen av disse festivalene har også bidratt til økt fokus på miljø og samfunnsansvar gjennom internasjonalt samarbeid og partnerskap. De mange kulturhusene i regionen, sist ankomne Kilden teater og konserthus IKS, gir en unik mulighet for ytterligere å styrke internasjonal kulturutveksling. For at Kilden skal kunne

²² SMS står for Sociala aspekter och medborgardialog i stadsplaneringen, les mer på: <http://www.interreg.no/IREG/Web.nsf/ShowProject?OpenForm&B=Prosjekter0713&ID=9FA58715A29ED461C125784000367511>

levere kunst og kultur på internasjonalt nivå må også scenekunst- og konsertprodusentene i Kilden ha et internasjonalt fokus. Kilden vil i løpet av få år utvikle spesifikke perspektiver i sin programmering i forhold til internasjonale og globale perspektiver. Dette er p.t. på et drøftingsstadium, og det vil være for tidlig å gi noen konkret beskrivelse av dette. Imidlertid vil det være viktig for Kilden både å synliggjøre regionen og egen kunstproduksjon internasjonalt, og å bringe internasjonal kunst- og kultur til Kildens scener og saler. Dette kan skje på ulike måter og gjennom ulike distribusjonskanaler, men det kan være på sin plass å nevne et prosjekt med den foreløpige arbeidstittel *Kilden Digital*. Dette er et prosjekt som er i sin startfase, men hvor målet er digital formidling av Kildens kunstproduksjon. Dette vil initialt ha et regionalt fokus, men i det øyeblikk teknologien er implementert vil det ligge til rette for et internasjonalt perspektiv.

Film har stor mulighet for å "reise" over landegrensene og øke kjennskapen til både kultur og natur. Samtidig er finansieringen av større prosjekter avhengig av co-produksjoner med andre regioner og land. Det ligger således et potensial for kompetanseutvikling med innspill fra utenlandske fond og sentre, bl.a. i Helsingborg, Malmø, Kiel og Århus.

Barn og unge er en viktig målgruppe for regionens kultursatsing og flere institusjoner legger vekt på å fremme deres kreativitet, toleranse og kulturforståelse gjennom ulike satsinger. Orkestre og festivaler tiltrekker seg ungdom fra Norden, Europa og resten av verden, og bidrar således til å bygge regionens omdømme som en attraktiv kulturregion. Barn og unge er også en viktig målgruppe i EUs strategi for vekst og bærekraftig utvikling frem mot 2020.

Det har i lange tider vært nær kontakt, handel og samarbeid over Skagerrak og det arbeides tett med andre nordiske land om formidling og utvikling av mattradisjoner, kulturarv, kystkultur, leseopplevelser og musikkopplevelser.

UiA bidrar med kompetanse og utdanning innen kunst, kultur og kulturnæringene. Gjennom forskningsmiljøenes allerede etablerte internasjonale samarbeidsnettverk kan regionens kulturliv ytterligere styrkes ved å bygge på andre regioners erfaring. I internasjonale samarbeidsprosjekter kommuniserer vi på tvers av språkbarrierer gjennom ulike kunst- og kulturuttrykk som musikk og dans.

Kultur og næringsfeltet favner bredt, og flere ulike innfallsvinkler til temaet skal beskrives i handlingsplanen. Handlingsplanen vil blant annet ha fokus på økt verdiskaping og lønnsomme arbeidsplasser innenfor kulturnæringene. Planen vil se på ulike utfordringer kulturnæringene møter, bl.a. knyttet til innovasjon og entreprenørskap gjennom nettverk, finansiering, eksport og internasjonalisering, samt kompetanse i og om kulturnæringene²³.

I et folkehelseperspektiv er kultur ett av flere virkemidler som kan bidra til å styrke levekår både regionalt og internasjonalt. Spesielt innenfor idrett og friluftaktiviteter/arrangementer har Agder en mulighet til å styrke det internasjonale samarbeidet, og på sikt bidra til bedre folkehelse. Regionens flerbrukshaller og naturgitte forutsetninger åpner for gjennomføring av ulike internasjonale arrangementer.

Kulturarven er også en viktig del av regionens identitet. Balansen mellom vern og utvikling er problemstillinger flere regioner i Europa deler. En satsing på historiske sentra, kystkultur og stedsutvikling kan åpne for økt internasjonalt samarbeid på dette området.

²³ http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/tema/kultur/kultur_og_naring.html?id=1205

Aktuelle samarbeidspartnere

Aktuelle samarbeidspartnere inkluderer lokale festivaler, kulturhus, høyskoler, Innovasjon Norge, Cultiva, SØRF – kompetansesenter for rytmisk musikk, Sørnorsk filmsenter, Nordisk Informasjonskontor, Visit Sørlandet, Agderforskning, UiA, Sørlandets Europakontor, lokalt næringsliv og Arena USUS, m.fl. Ved deltagelse i internasjonale prosjekter så er det naturlig å rette seg mot EUs kulturprogram og andre relevante programmer både i og utenfor Europa²⁴.

4. Samhandling

Beskrivelse av internasjonale virkemiddelapparatets roller og funksjoner

På Agder finnes det en rekke aktører innenfor det offentlige, næringslivet og FoU-miljøer som på ulike måter arbeider med internasjonalisering. En tettere kopling mellom ulike typer aktører vil være viktig for å utnytte mulighetene i internasjonale prosjekter og samarbeidsnettverk.

Det såkalte virkemiddelapparatet skal på ulike måter bidra til at offentlig sektor, næringsliv og Universitet/FOU-institusjoner utnytter gevinster og muligheter ved internasjonalt samarbeid. Tabellen nedenfor gir en oversikt på aktører i det regionale virkemiddelapparatet og deres roller. Sentrale roller er:

- Overvåke og påvirke politikkutvikling, finansieringsprogrammer og samarbeidsnettverk internasjonalt (overvåker)
- Legge til rette og være en pådriver for å øke deltakelsen i internasjonale programmer og utnytte markedsmuligheter (tilrettelegger/pådriver)
- Utvikle nye prosjektideer og drive prosjektideene fram til konkrete internasjonale prosjekter (pådriver/utvikler)
- Finansiere utvikling og deltagelse i prosjekter (finansør)

Institusjoner	Overvåker	Tilrettelegger	Pådriver/Utvikler	Finansiør
Fylkeskommunene	X	X	X	X
Kommunene	X	X	X	
Universitet i Agder	X	X	X	
Næringsforeninger	X	X		
Innovasjon Norge	X	X	X	X
Teknova			X	
Agderforskning			X	
Sørlandets Europakontor	X	X	X	

²⁴ **EUs kulturprogram** skal fremme et felleseuropeisk kulturområde gjennom støtte til utvikling av kulturelt samarbeid mellom kunstnere, kulturarbeidere og kulturinstitusjoner. Les mer om programmet her:

http://www.kulturradet.no/eus_kulturprogram/. **EU-programmet MEDIA 2007** skal bevare og styrke det europeiske kulturelle mangfoldet og den kinematografiske og audiovisuelle arven. Økonomisk støtte til den audiovisuelle industrien skal gjøre den i stand til mer effektivt å spille en kulturell rolle i samfunnet.

Kontaktpunkt er MEDIA Desk Norge. Les om programmet [her](#):

Nordisk Ministerråds kultursatsing **Kulturkontakt Nord**, og **Nordisk Kulturfond** er to sentrale aktører som støtter og finansierer nordisk kultursamarbeid. Les mer her: <http://www.norden.org/no/om-samarbeidet/samarbeidsomraader/kunst-og-kultur>

Nordisk Informasjonskontor	X	X	X	
Norges Forskningsråd	X	X		X
Cultiva				X
VRI Agder		X		X
Regionale forskningsfond Agder				X
Sørlandets Kompetansefond				X
Aust-Agder kompetansefond				X
Aust-Agder næringssekskap				X

En overfladisk gjennomgang kan tyde på at rollene som overvåker, tilrettelegger og finansiør i stor grad er ivaretatt. Samtidig kan det være behov for og gevinster å hente på bedre samordning og mer optimal arbeidsfordeling mellom de ulike aktørene beskrevet ovenfor.

Virkemiddelapparatets rolle som pådriver og utvikler for prosjektdeltakelse kan og bør styrkes. Regionen har nå store muligheter for å styrke denne rollen gjennom de felles satsningene som er gjort i Regionplan Agder 2020.

4.3 Utviklingstrekk og mulighetsbilde

Samfunns- og næringslivet på Agder har en sterk internasjonal orientering. EØS-avtalen innebærer at Norge har forpliktet seg til å inkorporere EUs regelverk i norsk lovgivning. Dette har vist seg å ha store konsekvenser for næringslivet og offentlig sektor, illustrert ved at over 70% av vedtakene i fylkesting og kommunestyre er EØS-relatert²⁵.

Samtidig åpner EØS-avtalen og andre ordninger for norsk deltakelse i EUs programstruktur. Noen sentrale virkemidler i eksisterende programperiode (2007-2013) er:

- EUs rammeprogram for forskning og utvikling (7 Fp)
- EUs program for konkurransevne og innovasjon (CIP)
- EUs programmer for territorielt samarbeid – Interreg IV
- EUs Kulturprogram
- EUs program for livslang læring
- EUs program for ungdom
- EUs program for byutvikling – Urbact II
- EUs program for helse
- EUs transportprogram – Marco Polo II

Videre har en andre typer felles europeiske programmer som Eurostars, og midlene Norge overfører til medlemslandene fra 2004 (EØS-midlene).

²⁵ NOU 2012: 2 – Utenfor og innenfor: Norges avtaler med EU. Se særlig del III om ”EU-avtalenes betydning på viktige samfunnsområder”.

Les mer om EU-programmer med muligheter for norsk deltakelse her: http://www.eu-norge.org/Norges_forhold_til_EU/deltakelse/EU_programmer/

Også innenfor det etablerte nordiske samarbeidet har Agder muligheter til å delta i en rekke programmer og aktiviteter. Innen de deler av nordisk samarbeid som foregår folk til folk (enkeltpersoner, frivillige organisasjoner m.l.) ligger mulighetene først og fremst innenfor sektorene barn og unge, kultursamarbeid og innen livslang læring. Men også for offentlig sektor, næringsliv og FoU er det via Nordisk Ministerråd muligheter for delta i og søke støtte til nordiske aktiviteter. Les mer om det nordiske samarbeidet og mulighetene her: <http://www.norden.org/no/om-samarbeidet>

Mulighetsbilde

De ovennevnte programmene kan være viktige virkemidler for at regionen når målene i Regionplan Agder innen klima, det gode liv, utdanning/næringsliv, transport og kultur. To eksempler kan illustrere hvordan programmene kan bidra til at Agder når sine mål:

- Et av tiltakene i Regionplanens klimadel er å *etablere samhandlingstiltak med den delen av næringslivet som arbeider spesielt med energieffektivisering av prosessindustrien*. Ved å delta i EUs program for å bygge forsknings- og innovasjonskapasitet – Regions of knowledge²⁶ – kan prosessindustrien styrke sin konkurransevne. Gjennom Regions of knowledge får prosessindustrien styrket koplingene med offentlig sektor og regionens forskningsinstitusjoner samtidig som industrien får indentifisert de globale drivkreftene i sektoren og forsknings- og utviklingsbehov for energieffektivisering.
- Et av tiltakene i Regionplanens kompetansedel er at *kvalitet skal være den gjennomgående tråden i hele utdanningsløpet og at lærelyst skal være den viktigste drivkraften i utviklingen av tilbudet*. Ved å delta i Comenius Regio²⁷ – EUs strategiske skoleprogram – kan skoleeierne på Agder hente ideer, erfaringer og beste praksis på kvalitet fra andre regioner i Europa. Gjennom programmet kan skoleeier også prøve ut nye tiltak.

Utviklingstrekk

Mye tyder på at EUs fremtidige programstruktur for perioden 2014-20, forankret i 2020-strategien, vil støtte opp under hovedsatsingsområdene i Regionplan Agder.

Videre ser man en utvikling i retning av at nasjonale prioriteringer og programmer i større grad knyttes opp mot og koordineres med EUs og internasjonale satsninger. Et konkret eksempel er såkalte joint programme initiatives på forskningsområdet der EU-landene og bl.a. Norge legger nasjonale satsningsområder inn i felles satsning, for mer informasjon se følgende lenke:

http://ec.europa.eu/research/era/areas/programming/joint_programming_en.htm

Disse utviklingstrekkene taler for at mulighetene i EU-systemet både for offentlig sektor, Universitet/FOU-institusjoner og næringslivet på Agder fortsatt vil være store. Samtidig vil det regionale virkemiddelapparatet på Agder som arbeider internasjonalt spille en sentral rolle for å utnytte disse mulighetene.

²⁶ Les mer her: http://www.forskningsradet.no/no/Artikkel/Regions_of_Knowledge/1182736877856

²⁷ Les mer her: <http://www.siu.no/nor/Grunnskole-og-barnehage/Comenius/Comenius-Regio>

